

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

“Misafir İşçiden” “Yaşlı Göçmene” Avrupa’da Yaşlanan Göçmenlerin Sorunları: Fransa Örneği

From “Guest Worker” to “Elderly Immigrant” Problems of Aging Migrants in Europe: The Example of France

Hülya YÜKSEL¹ , Zeynep HİÇDURMAZ²

¹İzmir Demokrasi Üniversitesi,
Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
İzmir, Türkiye

²Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen
Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
Kütahya, Türkiye

ORCID: H.Y. 0000-0002-8695-8484;
Z.H. 0000-0003-1975-2248

Corresponding author:

Hülya YÜKSEL,
İzmir Demokrasi Üniversitesi, Fen Edebiyat
Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, İzmir, Türkiye
E-mail: hulya.yuksel@idu.edu.tr

Submitted: 12.03.2019

Revision Requested: 09.04.2019

Last Revision Received: 17.04.2019

Accepted: 18.04.2019

Citation: Yüksel, H. & Hicdurmaz, Z. (2019).
From “guest worker” to “elderly immigrant”
problems of aging migrants in Europe:
the example of France. *Journal of Economy
Culture and Society*, 59, 271-292.
<https://doi.org/10.26650/JECS2019-0029>

ÖZ

Avrupa ülkelerinin işgücü ihtiyacını karşılamak için, 1950-60’lı yıllarda, “misafir işçi” olarak gelen ve ülkelerine döneceği varsayılan göçmenler, başlangıçta olumlu algılanmışlar, ancak, çalışma hayatının dışına çıktıktan sonra göç ettikleri ülkelere yerleşerek yaşlanmaya başlayınca bir “sorun” olarak tanımlanmışlardır. Bunun nedeni ise, yaşlanan nüfusa verilecek hizmetlerin oluşturduğu sosyal ve ekonomik yüküdür. Bu çalışmada, yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sorunların Fransa özelinde ele alınması amaçlanmıştır. Fransa’nın, %21,8’lik yaşlı göçmen nüfusu, %14,8 olan Avrupa ortalamasının üzerindedir. Yaşlı göçmenler yapısal ve bireysel faktörlere bağlı olarak birçok sorunla karşılaşmaktadır. Bu sorunlar, aidiyet, sosyoekonomik durum, sağlık, bakım hizmetlerine erişim ve sağlık çıktılarındaki eşitsizlikler açısından ele alınarak irdelenmiştir. Bu sorunlar, göçmenlerin, toplumdan ekonomik ve sosyal yönden yalıtılmışlığı ile sonuçlanmaktadır. Göçmen işçilerin, çalışma hayatları boyunca zorlu iş koşullarına maruz kalmaları, sağlıklarının erken yaşta bozulmasına yol açmakta daha kötü sağlık çıktılarına sahip olmaktadır. Buna karşılık, sağlık ve bakım hizmetlerine erişimde dezavantajlı konumda bulunmaktadır. Çalışma boyunca vurgulanan husus, bu sorunların bütüncül bir bakış açısıyla kavranabileceği gerçeğidir. Sonuç bölümünde ise, bu yaşanan sorunların çözümünde, sosyal haklar anlamında göçmen varlığının kabulünün gerekliliğinden ve bu bağlamda, yaşlı göçmenlerin toplumla uyum içerisinde yaşamaları için gerekli olan düzenlemelerden bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yaşlanma, yaşlı göçmenler, yaşlı sağlığı, sosyal sorunlar, sosyal politika

ABSTRACT

European countries started accepting mass numbers of migrant workers in the 1950s and 1960s with bilateral agreements to address labor shortages in Europe. Initially, migrant “guest workers” were perceived

favorably for their contribution to the workforce. However, once migrants ceased working and grew older and more settled in their host countries, they were seen as “problems” due to the cost of social and health care services. In this study, we aim to examine the problems of elderly immigrants in France. The elderly immigrant population of 21.8% in France is above the European average of 14.8%. Older migrants face many problems stemming from structural and individual factors. These problems are examined in terms of belonging, socio-economic status, health, access to care services and inequalities in health outcomes. These problems result in the economic and social isolation of immigrants from society. Exposure of migrant workers to challenging work conditions throughout their working lives contributes to deterioration of their health at an early age and poor health outcomes. Yet they are disadvantaged in accessing health care and social services. The highlight of the study is that these problems should be dealt with using a holistic perspective. In conclusion, we call for their full integration in the French social contract through policy changes. In this context, the necessary regulations for the elderly migrants to live in harmony with the society are mentioned.

Keywords: Aging, elderly immigrants, elderly health, social problems, social policy

EXTENDED ABSTRACT

The aging of the world population is a concern of all developed and developing countries, including Turkey, owing to the increasing financial burden of providing care and social services to the elderly. According to Eurostat 2018 data, 19.4% of the population in the EU-28 countries is 65 or more years old; in 2050, this share will reach 29.1%. France has the second highest number of immigrants in EU-28 countries. While the overall proportion of elderly immigrants living in European countries is 14.3%; France has a rate of 21.8%.

European countries started accepting mass numbers of migrant workers from developing countries in the 1950s and 1960s with bilateral agreements to address labor shortages in Europe. Initially, migrant “guest workers” were perceived favorably for their contributions to the workforce. However, once migrants ceased working, grew older and more settled in their host countries, they were seen as problems due to the cost of social and health care services. Although population aging represents a demographic problem, elderly immigrant populations are in a more disadvantaged position due to their language, financial and cultural isolation in the host countries.

In this study, we offer a definition of old age. Then we will discuss the problems of elderly immigrants living in France along three dimensions: On a macro level, we focus on structural origins of the aging migrant problem such as low salaries and housing problems; on a mezzo level, the role of family, neighborhood, and associations; and at the micro level we look at how individual elderly immigrants experience these problems.

Old age, which was a symbol of respectability in the traditional family structures in pre-industrial societies, has changed its meaning and form in today’s modern societies. Recent research addresses the problems experienced by elderly immigrants, and the social construction of the elderly immigrant figure as social problem in Europe, specifically France.

Following the report about “Elderly Migrants” presented in the French National Assembly in 2013, elderly migrants’ problems entered the public agenda as a problem with which there needs to be intervention. This report was a turning point in the view of the problems of elderly migrants living in France. According to this report, the most important problem for successful aging is determined as low income. We determined that the problems experienced by elderly immigrants in France can be grouped under 3 headings:

(1) Living in limbo between the country of origin and the country of immigration: Belongingness Issues. Immigrants who define themselves as “workers” in their country of immigration, after leaving

employment and aging, move into the unworthy position as “elderly migrant” in France. As such, they are not fully integrated and the need for reconnecting with the country of origin increases. As a result, immigrants search for a solution to the “double absence, double asset” dilemma. Migrants who have lost their reasons for existence in the country after retirement cannot return to their countries of origin. On the one hand, based on psychological, social, cultural and physical factors, they are shifting in between while living in social isolation in France. On the other hand, they feel useful in sending money back to the country of origin. In this case, staying in France is not a choice, but a must. In the discussion of aging and migration phenomenon, cultural influences are also important.

(2) Socioeconomic problems: Social exclusion and isolation. According to the 2013 the report, elderly migrants contend with low income, language barriers and poor housing conditions in migrant workers’ lodgings. These problems result in the economic and social isolation of immigrants from society. To deal with this social exclusion, Muslim migrants use mosques to socialize and feel connected.

(3) Inequalities in health outcomes and access to health care social services. Exposure of migrant workers to challenging work conditions throughout their careers contributes to premature health deterioration and poor health outcomes. Yet they are disadvantaged in accessing health care and social services. One of the reasons for this is that culturally sensitive services are not sufficiently provided in European countries. The study entitled “Transition of Immigrants into Old Age” portrays the poor health outcomes for migrants in France. According to this research, one of every two migrants has experienced an occupational illness, work-related health problems, or on-the-job accidents.

For future social interventions, policy makers should take into account that older migrants are not homogenous. They differ significantly based on their gender, socio-economic status, and cultural characteristics. The highlight of this study is that problems should be dealt with using a holistic perspective. Elderly migrants are too often seen as having outlived their usefulness in France to the extent that their social needs are either relegated to internal support networks or ignored by the larger society. We call for their full integration in the French social contract through policy changes.

1. Giriş

Dünya nüfusunun yaşlanmaya başlaması ülkemiz dâhil tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gündeminde yer almaktadır (UN DESA, 2015). Bunun nedeni ise, yaşlanan nüfusa verilecek hizmetlerin ülkelere getirdiği sosyal ve ekonomik yüküdür. Eurostat verilerine göre, 2017 yılı itibarıyla, AB-28 ülkelerinin toplam nüfusu 511,5 milyondur. Nüfusun yaş dağılımları ise şu şekildedir: 0-14 yaş nüfusunun %15,6’sini, 15-64 yaş %64,9’unu, 65 yaş ve üstü ise %19,4’ünü oluşturmaktadır (Eurostat, 2018). AB-28 ülkelerinin nüfusu, 2050 yılına doğru 528,6 milyona ulaşacaktır. 2080 yılına gelindiğinde ise, 518,8 milyona düşecek ancak 65 yaş ve üstü nüfus, %19,4’ten %29,1’e; 80 yaş ve üstü nüfus ise, 2017-2080 arası sürede iki kattan fazla artarak %5,5’ten %12,7’ye çıkacaktır (Eurostat, 2018).

Avrupa ülkelerinde demografik yaşlanma, üç temel faktörün birleşimiyle döndürülemez bir süreç olarak ortaya çıkmıştır: Bebek Patlaması kuşağı döneminde oluşan yoğun nüfus, azalan doğurganlık seviyeleri ve ortalama yaşam süresinin giderek artması (Chojnicki, 2006, s. 41). Bu nedenle, nüfusunun yaşlanması sorununu uzun bir süredir deneyimleyen gelişmiş Avrupa ülkeleri, 1950-1960’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerle yaptıkları anlaşmalarla o dönemde ihtiyaç duydukları işgücü gereksinimini karşılamışlardır. İşçi göçleri ilk başlarda Almanya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde, göçmenlerin nüfusun yaşlanma hızını azaltması, aktif çalışma nüfusuna ve ekonomiye katkısı temelinde olumlu olarak algılanmıştır (Nations Unies, 2000). Sonraki yıllarda göçmen işçilerin, demografik yaşlanma sorununa çözüm oluşturma potansiyelleri tartışılır olmuştur (Bolzman, Poncioni-Derigo, Vial ve Fibbi, 2004; Chojnicki, 2014; Docquier ve Rapoport, 2007; Wihtol de Wenden, 2009). Avrupa ülkelerine yoğun işçi göçünün başladığı yıllarda göçmenler, uzun zaman boyunca “geçici” olarak görülmüş (Sayad, 2006), bu nedenle Avrupa devletleri uzun vadeli göç politikaları geliştirmemişlerdir (Chojnicki ve Ragot, 2012; Cornuau ve Dunezat, 2008; Leveugle, 1997). Ancak işçi olarak gelen ve bir noktada ülkelere döneceği varsayılan göçmenlerin, aktif çalışma hayatının dışına çıktıktan sonra göç ettikleri ülkelere yerleşerek yaşlanmaya başlaması, göç ve yaşlanma ilişkisine dair birçok yeni tartışmayı da beraberinde getirmiş; yaşlı göçmenler bir “sorun” olarak görülmeye başlanmıştır (Morice, 2008; Vianna, 2008). Bu bağlamda, Avrupa ülkeleri göçmen politikalarını sorgulamaya başlamış ve varlıklarını kabul etmekte zorlandığı göçmenlerin, yaşlanma sonucunda doğan farklı gereksinimlerine göre düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır (Bachelay, 2013). Bu anlamda, emeklilik ve ölüm artık göç olgusunun yeni konuları haline gelmiştir (Aggoun, 2006, s. 129).

Tablo 1. Avrupa Birliği-28 Ülkelerindeki Göçmen Nüfus Dağılımları¹

Ülkeler	Toplam göçmen nüfusu	Göçmen nüfusun toplam nüfusa oranı (%)	1995-2017 arasında toplam nüfus içindeki göçmen nüfusunun değişim oranı (%)	19 yaş ve altı göçmen nüfus oranı (%)	65 yaş ve üstü göçmen nüfus oranı (%)
Almanya	12,2 milyon	14,8	3,8 puan	12,2	13,8
Fransa	7,9 milyon	12,2	1,6 puan	13,7	21,8
İspanya	5,9 milyon	12,8	8,8 puan	17,5	8,4
İtalya	5,9 milyon	10	6,2 puan	16,8	5,6
Hollanda	2,1 milyon	12,1	2,3 puan	15,6	12,6
Toplam	77,9 milyon	10,5	2,8 puan	15	14,3

Avrupa

Kaynak: UN DESA, 2017 Migration Data Portal

¹ Bu dağılımlarda, Avrupa Birliği-28 ülkeleri içerisinde en fazla göçmen nüfus barındıran ilk beş ülke ve Avrupa’daki toplam göçmen nüfus istatistikleri dikkate alınmıştır. Bu tabloya göre, AB-28 ülkelerinde en fazla göçmen barındıran ülkeler arasında, en yüksek 65 yaş ve üstü göçmen oranına sahip ülke Fransa’dır.

Tablo 1’de görüldüğü gibi güncel rakamlara göre, Avrupa ülkelerinde yaşayan yaşlı göçmen nüfus oranı, %14,3’dür (UN DESA, 2017). AB-28 ülkeleri içinde, Fransa en fazla göçmen nüfus barındıran ülkeler arasında, %21, 8’lik bir oranla, Avrupa’da yaşlı göçmen nüfusun en yüksek oranda yaşadığı ülkelerden biridir (UN DESA, 2017). Bu nedenle, Fransa’da yaşlı göçmenlerin karşılaştıkları sorunlar, hem kamunun hem de araştırmacıların gündemini meşgul eden önemli bir konudur.

Fransa’daki yaşlı göçmen nüfusunun fazla olmasının nedenlerinden biri, sömürgeci geçmiştir. Fransa’nın kolonilerinden Cezayir, 19. yüzyılın başlarında Fransa’ya işçi göçü veren ilk ülkedir (Ferhi, 2009, s. 13). Birinci Dünya Savaşı boyunca (1914-1918) bu göçe, Fas, Tunus ve Afrika kolonilerinden gelen binlerce kişi eklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı’nın sonunda ise Fransız hükümeti, Kuzey Afrika ülkeleri olan Fas, Tunus ve Cezayir’den göçmenlerin gelmesini destekleyerek; bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra (Fas ve Tunus 1956 yılında, Cezayir 1962 yılında) üç ülke ile de göç anlaşmaları imzalamıştır (Ferhi, 2009, s. 14). Bu anlaşmalardan sonra gelen, büyük sayıdaki göçmen işçiler günümüzde emeklilik yaşına ulaşmış nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Fransa’da yaşlı göçmen nüfusu, 2014’te 1,9 milyona çıkmıştır (INSEE, 2017). 55 yaş ve üstü göçmenlerin %50’si Avrupa ülkelerinden ve %30’u ise Kuzey Afrika (Fas, Tunus ve Cezayir) ülkelerinden gelmiştir (Martineau ve Plard, 2018). INSEE (Milli İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü) 2017 verilerine göre, Avrupa ülkeleri dışından gelen 55 yaş ve üstü göçmenlerin sayısı 805.000’dir (Arab, 2013, s. 52). Bu anlamda Fransa’da yaşayan göçmenlerin yaklaşık yarısı, Avrupa ülkeleri dışındaki ülkelere gelmiştir.

Avrupa nüfusunun demografik olarak yaşlanmasına, 90’lardan itibaren göçmen işçilerin yaşlanmasının eşlik etmesi sonucunda ortaya çıkan sorunlar, farklı açılardan birbirleriyle ilişkilendirilerek yaşlılık ve göç ilişkisi bağlamında ele alınmaya başlamıştır (Dewitte, 1989). Son yıllarda bu konuda Avrupa’da yapılan araştırmalarda, göçmenlerin demografik yaşlanma karşısında olumlu katkılarından çok, yaşlanmaları ile birlikte ortaya çıkan sorunlar tartışılmaktadır (Arab, 2013; Cultures&Santé asbl, 2012; Gallou, 2005; White, 2006). Bu nedenle, Avrupa ülkelerindeki demografik yaşlanma sorunu, yaşlı göçmenler özelinde ayrı bir önem kazanmaktadır. Yaşlanma, nüfusun geneli için de bir sorun olarak görülmekle birlikte, göçmen yaşlılar daha dezavantajlı bir konumda bulunmaktadır (Cultures&Santé asbl, 2012). Göçmenlerin bu konuları, göç edilen ülkenin politikaları ve sistem sorunlarıyla bağlantılıdır. Bu çalışmada, Avrupa ülkelerindeki yaşlı göçmenlerin sorunları, elde edilen veriler kapsamında farklı ülkelere değinilerek genel bir perspektifte ele alınmaya çalışılacaktır. Ancak, %21,8’lik bir oranla (UN DESA, 2017) Avrupa’da yaşlı göçmen nüfusun en yüksek oranda yaşadığı ülke olan Fransa, bu çalışmanın temel odak noktasını oluşturacaktır.

Avrupa’da son dönemde göçmenlere dair yapılan araştırmaların önemli bir kısmı, yaşlanan göçmenlerin karşılaştıkları sorunları ele almaktadır (Aggoun, 2006; Arab, 2013; Attias-Donfut, Tessier ve Wolff, 2005; Emsellem, 2007; Gallou, 2005; Madoui, 2015; Samaoli, 1989; Sayad, Bolzman, Fibbi ve Guillon, 2001). Bu araştırmalarda “göçmen” figürünün, Avrupa genelinde ve Fransa özelinde bir “sorun” olarak toplumsal inşasına tanıklık edilmektedir. Fransa’nın geleneksel olarak, sosyalist olarak tanımlanan politikaları, son yıllarda neoliberal kapitalist politikaların tüm dünyada güçlenen etkisiyle dönüşüme uğramaya başlamıştır (Denord, 2007; Puel, 2005). Bu politikaların özellikle alt sosyoekonomik düzeyde yer alan bireylerin yaşamında yarattığı olumsuzlukların, son aylarda gündemde olan Sarı Yelekliler (Gilets Jaunes) hareketinin nedenlerinden biri olduğu da tartışılmaktadır (Dahlqvist, 2018; Martin, 2018; Monod, 2018). Neoliberal politikaların olumsuz etkilerini yaşayan en önemli gruplardan biri ise, göçmenlerdir. Bu bağlamda, yaşlı

göçmenlerin yaşadıkları sorunların genellikle, “uyum yetersizlikleri” bağlamında ele alınması, sorunun yapısal temellerinin göz ardı edilip bireyselleştirilmesiyle sonuçlanmıştır (Leys, 2011; Wilkinson ve Marmot, 1998). Ancak yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sorunların nedenlerini ve görünümelerini analiz edebilmek çok boyutlu ve bütüncül bir bakış açısını gerektirmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası doğan ve şu an emeklilik çağında olan Bebek Patlaması kuşağının ortalama yaşam sürelerinin artması ve toplumdaki genel doğurganlık oranlarındaki azalma ile birlikte toplam nüfus içindeki oranının artması sonucunda, yaşlanan nüfusa yapılan sosyal harcamalar artmıştır. Bu harcamaların maliyetleri çalışan nüfusun yükünü de giderek arttırmaktadır (Eurostat, 2018). Bu anlamda, nüfusun yaşlanmasıyla birlikte ortaya çıkan en önemli sosyal ve ekonomik sorunlardan biri, yaşlılığa bağlı olan bağımlılık oranlarındaki artıştır. Yaşlılığa bağlı bağımlılık oranlarına göre, AB-28 ülkelerinin ortalaması son on yılda %4,7’lik bir puan artışıyla %29,9 olmuştur. 65 yaş ve üstü her bir kişiye düşen çalışma yaşındaki kişi sayısı 3’ten biraz fazladır (Eurostat, 2018). Türkiye’de yaşlılığa bağlı bağımlılık oranı, %12,3’ken; bir emekliye düşen sigortalı çalışan sayısı ise, 1.63 düzeyindedir (haber7com, 24 Temmuz 2018). 80 yaş ve üstü nüfus, AB-28 ülkelerinde ortalama %5,5 oranında iken, Türkiye’de bu oran %1,7’dir (Eurostat, 2018). Türkiye’de 80 yaş üstü nüfusun Avrupa ülkelerine göre daha az oranda olması bir avantaj olmakla birlikte, her bir emekliye düşen sigortalı çalışan sayısı Avrupa ülkelerinde 3’iken Türkiye’de bu oranın 1.63 olması gelecekte sigorta sistemimizin sürdürülebilirliği açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

Avrupa ülkelerinde yaşlılığa dair tartışmalardan biri, yaşlılıkta farklı boyutlarda ortaya çıkan bağımlılığın, sosyal faktörlerden kaynaklı olduğu ve gereğinden fazla sorunsallaştırıldığıdır (Townsend, 1981). Diğer bir ifadeyle bağımlılık, kronolojik yaşlanma sonucunda değil, yaşlıların topluma entegre edilememesi sonucunda ortaya çıkan sosyal yapının ürettiği bir sorundur. Townsend’e (1981) göre, yaşlılıkta bağımlılığı ortaya çıkaran faktörler şunlardır: Erken emekliliğin kabulü, düşük gelirin meşrulaştırılması, kendi kaderini tayin hakkının kurumlarca reddedilmesi ve sosyal hizmetlerin faal olmadığı kabul edilen alıcılar için planlanması. Birçok Avrupa ülkesinde yaşlı sorunlarını çözmeye dönük programlar, yaşlılardaki bağımlılığı önlemeyi hedeflemektedir. Ancak sosyolojik araştırmalar, evde bakım hizmetlerinin geliştirilmesine dayalı bu iyi niyetli çabaların, “sosyal bağımlılıkla” sonuçlanma potansiyeli taşıdığını göstermektedir (Foucart, 2003, s. 15). Toplumda zaten dezavantajlı konumda olan göçmenlerin yaşlılıklarında karşılaştıkları sorunlar, nüfusun geri kalanına göre daha fazladır (Plard, Martineau ve Fleuret, 2015, s. 34). Avrupa ülkelerinde göçmen ve yaşlı olmak, hem devlet politikaları açısından hem de göçmenin kendisi için bir sorun teşkil etmektedir. Avrupa ülkelerinde, yaşlanmaya bağlı olarak aktif işgücünün dışında kalan ve üretken olmayan bir konuma geçen yaşlı göçmenlere dair farklı sorunlar tartışılmaktadır.

Bu çalışmada, farklı kültürel yapılardan işçi göçü ile Avrupa’ya gelen göçmenlerin, birçok açıdan tam olarak uyum sağlayamadıkları bir ülkede, yaşlılığı nasıl deneyimledikleri ve bu süreçte yaşadıkları sorunların irdelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla, göç ve yaşlılık ilişkisi bağlamında, göçmenlerin yaşlanmayla birlikte karşılaştıkları sosyoekonomik, kültürel ve sağlık sorunları tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, ulusal ve uluslararası alan yazını temel alınarak kuramsal bir çerçevede yaşlı göçmenlerin yaşamış olduğu sorunlar tartışılmıştır. Bu çalışma, yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sorunların alan yazınında hangi eksenlerde tartışıldığının kavramsal bir çerçevesinin oluşturulmasına izin veren, giriş niteliğinde bir çalışmadır. Literatür taramasına dayanan bu çalışmada, sistematik bir literatür incelemesi amacı güdülmemekle birlikte, literatür taraması sistematik bir çerçeveye oturtulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla şu anahtar sözcükler

çerçevesinde tarama yapılmıştır: Avrupa, Fransa, yaşlanma, yaşlı göçmenler, yaşlı sağlığı ve sosyal sorunlar.

Çalışmanın amaçları kapsamında öncelikle, yaşlılığın tanımı yapılmış, ardından Avrupa ülkeleri içinde yaşlı göçmen nüfusunun en yüksek olduğu ülkelere biri olan Fransa özelinde, yaşlı göçmenlerin sorunları ele alınmıştır. Yaşlı göçmen sorunları bütüncül bir perspektifte üç boyutta ele alınmaya çalışılmıştır: Makro boyutta, sorunun yapısal kökenlerine odaklanmaya çalışılırken, mezo boyutta, aile, mahalle, derneklerin bu süreçteki rollerinden bahsedilmiş ve mikro boyutta ise, yaşlı göçmenlerin bireysel düzeyde bu sorunları nasıl deneyimlediklerine odaklanılmıştır. Çalışma boyunca yaşlılık, bireysel bir sorun olmaktan ziyade sosyal bir sorun olarak tanımlanmaya çalışılmıştır.

2. Yaşlılığın Tanımı

Sanayi toplumları öncesi geleneksel aile yapısı içerisinde saygınlık simgesi olan yaşlılık, günümüz modern toplumlarında anlam ve biçim değiştirmiştir. İnsan yaşamının normal biyolojik evrelerinin sorunsallaştırıldığı kapitalist modern toplumlarda yaşlılık da bir sorun olarak algılanmaktadır (Bektaş, 2017; Ceylan, 2015). Gelişmiş toplumlarda emeklilik, son yirmi yıldır topluma ekonomik olarak uyum sağlama kapasitesini taşımaktaysa da aynı zamanda yaşlıların önemli ölçüde artan bir dışlanmaya maruz kaldıkları söylenebilir (Foucart, 2003, s. 15). Yaşlılık kavramının inşası, yaygın kaniya göre yaşlıları damgalayıcı bir niteliktedir: “yaş ayrımcılığı (agism)”, ekonomik aktivitenin, dinamizmin, bilişsel ve hareket kapasitesinin kaybı anlamına gelen, yaşlıları gençler karşısında değersizleştiren ve onları olumsuz ifadeler ekseninde kategorileştiren bir kavram olarak algılanmaktadır. Bu anlamda, ayrımcılık, ırkçılık söylemlerindekine benzer önyargı kalıpları oluşturulmaktadır: “yaşlılar agresiftir,” “yaşlılar sürekli şikâyet ederler,” gibi ifadelerle adeta “Zenciler tembeldir”, “Araplar acımasızdır” gibi ırkçı ifadeler içeren “öteki”nin reddi mantığını taşımaktadır (Foucart, 2003, s. 17). “Yaş ayrımcılığı” fiziksel ve ahlaki olan arasında bir bağlantı kurarak farklı yaş gruplarını sınıflandırır ve bu sınıflandırmada yaşlılar, “kırışmış, dişlerini ve saçlarını, aynı zamanda hareket kabiliyetini yitirmiş, “hasta, bağımlı, engelli, yalnız, ölüm” gibi kelimelerle nitelendirilmektedir (Foucart, 2003, s. 17). İnsan yaşamının doğal bir evresi olan yaşlılığa bu şekilde bir sorun olarak yaklaşılması, yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan özel gereksinimlerin göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Yaşlanma ile ilgili literatürde çeşitli tanımlamalar mevcuttur. Kronolojik yaşlanma, doğum ile başlayan ve yaşamın ilerlemesi ile geçen zaman olarak tanımlanmaktadır. Biyolojik yaşlanma, zamana bağlı olarak bireyin anatomi ve fizyolojisindeki değişimleri ifade etmektedir. Patolojik yaşlanma normal sürecin dışında yaşlılık belirtilerini ifade ederken, psikolojik yaşlanma bireyin davranışındaki uyum yeteneğinin yaşa bağlı olarak değişmesidir. Sosyal yaşlanma bireyin içinde yaşadığı toplumdaki yaşla ilgili değer ve normlar bağlamında yaş grubuna özgü beklenen rol, davranış ve sosyal ilişkilerin yaş dönemine göre değişmesidir. Ekonomik yaşlanma ise emeklilik sonrası gelir düzeyinin, sosyal yaşam biçiminin, harcamaların değişmesidir (Baars, 1997; Taşçı, 2010, s. 177; T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012). Yaşlılığı ele alırken kronolojik ve fonksiyonel tanımlamalar ayrımı önemlidir. Sadece yaşa odaklanıldığında bireyler arası fiziksel güce dayalı işlevsel farklılıklar gözden kaçmaktadır (Taşçı, 2010). Bu anlamda kronolojik yaştan ziyade, bireyin yaşına göre fiziksel olarak yapabildikleri daha önemli görülmektedir. Ancak, kronolojik yaş kategorisine göre belirlenen 65 yaş sınırı, genellikle kişilerin emekliye ayrıldığı dönemi ifade etmesi açısından kullanışlıdır.

Yaşlılık kavramı döneysel olarak değişen anlamlara sahiptir. Diğer bir deyişle yaşlılık, kav-

ramsal olarak sosyal yapı tarafından inşa edilen bir tanımlamadır. 20.yüzyılda yaşlı figürü, daha önceki dönemlere göre farklılık göstermektedir. Yaşlılık sadece göçmenler için değil, genel anlamda bütün yaşlılar için başlı başına bir yabancılaşma ve dışlanma sürecini ifade eder hale gelmiştir. Yaşlılığın toplumsal inşası makro sosyal bağlamda oluşmaktadır. Diğer bir ifadeyle, her sosyoekonomik ve kültürel oluşum, yaşlılarının imaj ve rollerine etki eder (Foucart, 2003, s. 10). Geleneksel toplumdan modern topluma geçişle birlikte, değer yitimine uğrayan yaşlı imajı ve bu imaja bağlı roller, yaşlılığı yabancı bir ülkede ve kültürde deneyimleyen göçmenler için olumsuz kavramlar etrafında ele alınır hale gelmiştir. İşçi olarak göç ettikleri ülkelerdeki zorlu çalışma ve yaşam koşulları sonucunda, göçmenlerin yaşlılık dönemleri, kronolojik ve işlevsel açıdan sorunlarla damgalanmış bir nitelik taşımaktadır. Yaşlılığın bu farklı tanımlamalardan sonra, Fransa’ya göçmen işçi olarak gelmiş ve burada yerleşerek yaşlanan göçmenlerin sorunları tartışılacaktır.

3. Fransa’da Yaşayan Yaşlı Göçmenlerin Sorunları

Göç olgusu, çok geniş bir tanım yelpazesine sahip olmakla birlikte temel itibariyle yeni bir toplumsal ilişki biçimi doğuran bir olgudur (Adıgüzel, 2018, s.2). Göçmen ise, geldiği yeni ülkede farklı toplumsal bir çevrede sosyalleşen ve ülkesini terk ederek risk alan kişidir. Göç etmek aslında, aşına olmadığı yerlere yerleşmek amacıyla giden göçmen için önemli bir riski göze almak anlamına gelmektedir (Adıgüzel, 2018, s.3). Sosyolojik olarak göçmen, köken ülkesini bırakarak daha önce bilmediği ve yabancı olduğu bir topluma yerleşerek yeni toplumsal ilişkiler ağına dâhil olur. Birey, göç etme kararını kendi özgür iradesiyle alırken temel amacı maddi ve sosyal koşullarını iyileştirmektir (Adıgüzel, 2018, s.5). Ekonomik göçmen olarak tanımlanan bu kişilerin büyük bir kısmı, göç ettikleri ülkelerde kalıcı hale gelmiştir. İşçi göçüyle gelen ve ihtiyaç duyulan aktif işgücünü sağlayan göçmenlerin köken ülkelerine dönmemesi ve geldikleri ülkelerde yaşlanması sonucunda “göçmenlik” durumu bir “sorun” haline gelmiştir (Bachelay, 2013; Dewitte, 1989; Gallou, 2005; Plard ve ark., 2015). Bu sorunlar, genel olarak bireysel ve yapısal faktörlerin karşılıklı iç içe geçtiği bir görünüm sergilemektedir.

Fransa’da yaşlı göçmenlere ilgi 1986 yılında başlamıştır (Dewitte, 1989, s. 4). Çoğunluğu işçi göçüyle 1950-60’larda gelen Kuzey Afrika’lı (Fas, Tunus ve Cezayir) göçmenler bu yıllarda emekli olmaya başlamışlardır. 1989 yılında *Hommes et Migrations* (İnsanlar ve Göçler) dergisinin “Göçmenler de Yaşlanıyor... (Les immigrés vieillissent aussi...)” başlıklı özel sayısı yayınlanmış (Dewitte, 1989) ve göçle ilgili akademik çalışmalar literatürüne yaşlılık, bir araştırma konusu olarak girmiştir. Göçmenlerin yaşlanma süreçlerinde yaşadıkları sorunlar alan araştırmaları ve monografilerle tespit edilmeye çalışılmıştır (Aggoun, 2006; Gallou, 2005; Noiriel, Guichard ve Lechien, 1992; Sayad ve ark., 2001). Yukarıda bahsedildiği gibi, 1980’li yılların sonu ve 1990’lı yıllarda göçmenlerin emekli olmaya başlaması ile birlikte göçmenlerin yaşlanması, kamu gündemine giren bir konu olmuştur (Madoui, 2015, s. 12). Yaşlı göçmenlere dair o dönemdeki tartışmalar, emekli göçmenlerin bakım ve sosyal hizmete erişimde karşılaştıkları dil engeli ve kültürel sorunlar ve bundan dolayı yaşadıkları yalıtılmışlığa değinmiştir (Dewitte, 1989; Samaoli, 1989, s. 14). Fransa Ulusal Meclisinde, yaşlı göçmenlerle ilgili kurulan araştırma komisyonu tarafından 2013 yılında bir bilgi raporu sunulmuştur (Bachelay, 2013). Bu raporda, yaşlı göçmenlerin yaşadıkları dil problemi, ortalamanın altında emeklilik gelirleri, kötü barınma koşulları, sağlık hassasiyetleri ve bakım hizmetlerine erişimde karşılaştıkları zorluklar gibi olumsuz faktörlere dikkat çekilmiştir. Ayrıca, yaşlı göçmen sorunlarının devletin müdahale etmesi gereken bir konu olduğu ifade edilmiştir (Bachelay, 2013). Zorluk bu sorunları ortaya koymanın ötesinde, nasıl çözüm bulunacağına belirlenmesindedir.

Bu çalışma kapsamında göçmen işçilerin yaşlanmayla birlikte Fransa'da karşılaştıkları sorunlar 3 başlık altında toplanarak ele alınmıştır: (1) Köken ülke ve göç edilen ülke arasında arafta yaşamak: aidiyet sorunları; (2) Sosyoekonomik sorunlar: sosyal dışlanma ve izolasyon; (3) Sağlık/bakım hizmetlerine erişimde eşitsizlikler ve sağlık çıktıları.

3.1. Köken Ülke ve Göç Edilen Ülke Arasında Arafta Yaşamak: Aidiyet Sorunları

Göçmenler çalışma yaşı dönemlerinde, göç edilen ülkede “işsiz göçmen” olarak etiketlenme riskini taşıırken, yaşlanmaları ve iş hayatının dışında kalmalarıyla birlikte “yaşlı göçmen” gibi değersiz bir konuma geçip dışlanmaktadır (Arab, 2013; Gallou, 2005; Lacoste-Dujardin, 1991). Berger ve Mohr (1975), “Yedinci Adam” başlıklı kült kitaplarında, Batı toplumlarında göçmen olmanın anlamını sorgulayarak göçmenliği şöyle ifade etmişlerdir: “Yabancı işçiler ölümsüzdür çünkü sürekli değiştirilebilirler. Onlar doğmazlar, onlar büyümezler, onlar yaşlanmazlar, onlar yorulmazlar, onlar ölmezler. Onların tek bir görevi vardır: çalışmak.” Göçmenliğin bu şekilde tanımlanması, sorunlarının göz ardı edilmesinin nedenlerinden biri olarak görülebilir.

Göç sonrasında, zaman içinde köken ülkelerinden kopan göçmenler, göç ettikleri ülkelerle de tam olarak bütünleşememektedir. Yaşlılıkla birlikte göçmenler arasında, köken ülke ile bir bağ kurma arayışı artmakta ve “çifte yokluk, çifte varlık” ikilemine bir çözüm aramaktadırlar (Sayad ve ark., 2001). Emekli olduktan sonra doğdukları yere dönme özlemi yaşayan göçmenler, emeklilikten sonra doğdukları yere döneceklerine dair verdikleri sözleri neden tutamadıklarını kendi kendilerine sorgulamaktadırlar (Aggoun, 2006, s. 131). Göç ettikleri ülkelerde emeklilikten sonra varoluş nedenlerini kaybeden göçmenler, buna rağmen köken ülkelerine geri dönememektedirler. Özellikle son yıllarda, Fransa'daki Kuzey Afrikalı göçmenler üzerine yapılan araştırmalarda köken ülkeye dönmeme sebeplerini anlamak için, aile bağları ve stratejileri incelenmiştir (Madoui, 2015, s. 11). Araştırmanın sonuçlarına göre, Fransa'da başka aile üyelerinin varlığı ve köken ülkede kalan aile ile olan ilişkilerin türü, Fransa'da yaşanan göçmenin ülkedeki meşruluğunu belirlemektedir (Madoui, 2015, s. 16). Diğer bir ifade ile eğer yaşlı göçmenlerin çocukları diğer aile üyeleri Fransa'da yaşıyorsa ve köken ülkede kalan akrabaları ile yakın ilişkileri yoksa, göç ettikleri ülkede yaşamaya devam etmeleri göçmenler açısından meşruluk kazanmaktadır.

Yaşlılık ve göç olgusu tartışmasında, kültürel etkiler de önem arz etmektedir. Kültürel etkiler yaşlılıktaki yaşam algısını etkilemenin yanında “ölüm” ve buna ilişkin ritüellere de etki etmektedir. Özellikle, Müslüman göçmenler için ölüm ve sonrasında “gömüldükleri yer”, kökenleriyle birlikte var olmanın aracına dönüşmektedir. Ailesiyle birlikte Fransa'da yaşanan ve tüm bağları bu ülkede olan emekli göçmenler, hiç şüphesiz Fransa'da kalmak istemektedirler. Bunların bir kısmı da Fransa'da gömülme fikrine sıcak bakmaktadırlar. Onları Fransa'ya bağlayan zorunluluklar, normalde olumsuz karşılanan “göçte ölme” fikrinde bile bir değişim yaratmıştır. Göç edilen ülkede defnedilme gibi önemli bir tabu, zamanla bir tabu olmaktan çıkmıştır. Genel olarak göçmenlerde, anavatanında gömülmek isteği olsa da göç ettikleri ülkelerde dini kurallara göre oluşturulmuş Müslüman mezarlıklarına gömülme fikri de kabul görmeye başlamıştır (Samaoli, 1989, s. 13). Eşini ve çocuklarını köken ülkede bırakmış yaşlı göçmenler ise, iki ülke arasında gidip gelerek bir denge stratejisi izlemekte ve bir gün döneceklerine inanmaktadırlar. Buna karşın, köken ülkedeki aileleriyle tamamen ilişkiyi kesen göçmenler, Fransa'da sosyal yalıtılmışlık içinde, sağlık sorunları ve olumsuz yaşam koşulları ile tam bir “sosyal ölüm” durumu ile karşı karşıyadırlar (Guillemond, 1972). Bu durum özellikle, yalnız yaşayan ve Fransa'da aile üyeleri olmayan yaşlı göçmenler için söz konusudur.

Yaşadıkları bütün zorluklara rağmen köken ülkelerine dönememeleri/dönmemeleri paradoksal bir çerçeveye sunmaktadır. Sayad (1999), göçmenlerin ülkelerine dönmemelerini hem köken ülkeleri hem de göçmen topluluğuyla olan çifte bir kopuş olarak nitelendirmektedir. Bir taraftan buldukları ülkede gittikçe yalıtılmış bir haldedirler ve diğer taraftan köken ülke ile duygusal bağları devam etmesine rağmen geri dönememektedirler. Bu anlamda hem yaşadıkları ülkede hem de köken ülkelerinde marjinalleşmektedirler.

Göç ettikleri ülkede yaşadıkları zorluklara rağmen, köken ülkelerine geri dönmek istemeyişleri bir paradoks olarak gözüktüğüne aslında yaşlı göçmenlerin, göç ettikleri ülkelerde kalış sebeplerini meşrulaştıran bir motivasyonları vardır. Yaşlılıklarını yaşadıkları yerleşim bölgeleri, birçok mahrumiyetin yaşandığı (beslenme, giyim, boş zamanı değerlendirme aktiviteleri, ulaşım, kaldıkları odaların donanımı) ve yaşlıların barınma koşullarına uygun olmayan bir nitelik taşısa da onlar, şerefli bir fedakârlık yapmaktadırlar (Gallou, 2005, s. 74). Gallou (2005)’nin çalışması kapsamında, mülakat yaptığı 64 yaşındaki bir göçmen bu konudaki duygularını şöyle ifade etmiştir: “Ailemle birlikte değilim, ama benim sayemde, ailemin hiçbir şeyi eksik değil, orada iyi yaşıyorlar, burada, oradakinden daha faydalıyım.” Bu çalışmada da görüldüğü gibi, ülkelere geri dönmelerinin önündeki en büyük engellerden biri, köken ülkedeki ailelerine para göndermelerinin gerekmesidir. Kesin dönüş yapmayı düşünmeyenlerin önemli bir kısmı, iki ülke arasında gidip gelerek varlıklarını göç ettikleri ülkelerde sürdürmeye devam etmektedirler. Göçmen yaşlıların, köken ülkelerine dönmek istedikleri halde geri dönemediklerine ilişkin yaygın kanının aksini iddia eden çalışmalar da vardır. Attias-Donfut ve arkadaşlarının (2005, s. 35) araştırma sonuçlarına göre, Fransa’daki göçmen emeklilerin, sadece %7,4’ü ülkelerini sıklıkla özlediklerini, %37,5’i ise hiç özlemediklerini ve %35,1’i ise nadiren özlediklerini belirtmiştir.

Fransa’da göçmenler üzerine yapılan çalışmalar, genelde Kuzey Afrika (Fas, Tunus ve Cezyir) kökenli göçmenler üzerinedir. Bu çalışmalarda, yaşlı göçmenlerin sosyal ve ekonomik faaliyetlerini, köken ülkede yaşayan ailelerine maddi destek sağlamak amacıyla yaptıkları belirtilmiştir. Çalışmak ve köken ülkelerinde kalan ailelerine para göndermek, göçmenlerin Fransa’da yaşama sebeplerini meşrulaştırmaktadır (Emsellem, 2007). Ancak, emeklilikten sonra bu rollerini artık yeterince yerine getiremiyor olmaları sonucunda, Fransa’daki varlık sebeplerinin meşruluğunu yitirdiği söylenebilir (Emsellem, 2007). Yaşlı göçmenler bu meşruiyet sorununu hem köken ülkeleri hem de misafir eden ülke açısından deneyimlemektedirler.

Göçmenlerin rolü, zihinlere işçi olarak kazıldığından, emeklilikten sonra yaşlı göçmen artık “göçmen” değildir (Arab, 2013, s. 55). Göçmenlerin toplumdaki ve ülkedeki varlıklarını meşrulaştıran onların işgücüne katkı sağlıyor olmalarıdır. Buna göre, “kullanışsız göçmen” figürünün inşasında işçi göçmenin asli fonksiyonu olan çalışmayı bırakması, temel noktayı oluşturmaktadır. Göçmen kendi meşruluğunu, göç ettiği ülkede, işçi olarak çalışmasına, köken ülkede ise geride bıraktıklarına para göndermesiyle sağlamaktadır (Emsellem, 2007). Diğer bir ifadeyle, yaşlı göçmenin sosyal ve ruh sağlığı bir anlamda köken ülkedeki rolü ve işlevlerini yerine getirebilmesiyle ilgilidir (Arab, 2013, s. 51). Fransa, onu çalışma gücü nedeniyle barındırır, köken ülke ise ulus aşırı bir bağ kurarak onu yalnızca çalıştığı müddetçe tanıır ve ona “geliştirici” işlevi yükler. Sonuç olarak, onunla sadece ekonomik ve sosyal katkılarından dolayı ilgilenir (Arab, 2013, s. 53). Bu durumda, göçmen iş hayatının dışına çıktığında her iki ülkede de statü kaybına uğrar. Arab (2013), işçi olarak gelen göçmenin, işe yarar bir konumdan, yaşlanmayla birlikte işe yaramaz bir konuma geçtiği düşüncesini teyit etmiştir.

Çalışmak için göç eden ve göç ettikleri ülkelerde işçi olarak meşruluk zeminine sahip olan göçmenlerin, emeklilikle birlikte “meşru olmayan yaşlılık” söylemlerine maruz kalmalarına kar-

şın, bu yaklaşıma muhalefet eden araştırmacılar da mevcuttur (Attias-Donfut ve ark., 2005). Fransa'da emekli göçmenler üzerine yapılan bir alan araştırmasında, emeklilik bir uyum faktörü olarak ele alınmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, emekli göçmenlerin %46,5'i emeklilikle birlikte yaşam kalitelerinin düştüğünü, %50'si ise değişmediğini söylemiştir (Attias-Donfut ve ark., 2005, s. 23). Ayrıca araştırmada, yaşlı göçmenlerin aktif bir yaşlanma geçirmelerinde köken ülkenin önemli bir etkisi olduğu ortaya konmuştur. Aktif yaşlılığın kriterini en az üç kategoride aktivite² gerçekleştirenler olarak ele alan çalışmada, en yüksek aktif yaşlılık %63 ile İtalyanlar arasında iken en düşük oran %43-47 ile Kuzey Afrika (Fas, Tunus ve Cezayir) ülkelerinden gelenlerdir (Attias-Donfut ve ark., 2005, s. 29). Aynı araştırmada göçmenlerin emekliliği nasıl değerlendirdikleri sorusuna verilen cevaplarda yaklaşık %23'ü emekliliğe geçişle birlikte herhangi bir dezavantaj yaşamadıklarını düşünürken, %6,5'i ise herhangi bir avantaj yaşamadıklarını söylemiştir. Avantajlar arasında sıklıkla boş zaman ve dinlenme dile getirilirken, dezavantaj olarak ilk başta %31 ile gelir seviyesindeki azalma, ardından %13 ile yaşlılık ve %12 ile sağlık sorunları gelmektedir (Attias-Donfut ve ark., 2005, s. 32). Sonuç olarak yapılan araştırmada, %59'u hem avantaj hem dezavantaj, %27'si sadece avantaj, %13,4'ü ise sadece dezavantaj yaşadıklarını söylemiş ve kökeni ne olursa olsun yaşlı göçmenler emekliliklerini daha çok olumlu algılamışlardır (Attias-Donfut ve ark., 2005, s. 33). Buna rağmen araştırmaya katılan yaşlıların neredeyse yarısının (%46,5) yaşlanmayla birlikte yaşam kalitelerinin düştüğünü ifade etmiş olmaları dikkat çekicidir. Ancak, yaşlı göçmenlere dair yapılan çalışmalar genelde yaşlanmayla birlikte ortaya çıkan olumsuz koşullara vurgu yapmaktadırlar.

Yaşlı göçmenler, genellikle emekliliklerinde kültürel olarak zorlu koşullara itilmektedir. Göç deneyimi, hayat kesitlerinde sosyokültürel bağlamda önemli kopuşlar, bölünmeler ve devamsızlıklar yarattığı için, göçmen bireyi ileri yaşlarına kadar etkileyen bir süreçtir (Martineau ve Plard, 2018). Kültürel bağlamda maruz kaldıkları zorluklar, onların yaşlılık süreçlerine etki etmektedir. Yaşlı göçmenler, Fransa ve köken ülke arasında farklı yaşam tarzlarına maruz kalırlar. Örneğin yaş, yaşlılık temsili, iyi yaşlanma kavramları, normlar ve değerlere bağlı olarak değişmekte, yaşlılara yapılan yardımlar kavramlar da ülkeden ülkeye değişmektedir (Martineau ve Plard, 2018). Bu farklı tanımlamalar yaşlı göçmenlerin köken ve göç ettikleri ülke arasında arafta kalmalarına etki eder.

3.2. Sosyoekonomik Sorunlar: Sosyal Dışlanma ve İzolasyon

Yaşlı göçmen figürünün inşasında ekonomik, sosyal ve psikolojik sorunlar belirleyici olmaktadır. Bu bağlamda, yaşlı göçmen figürü, düşük emekli maaşları, yoksulluk, ailelerinden uzakta oluşları ve yalnızlıkla bağlantılı bir şekilde ele alınmaktadır (Bachelay, 2013; Emsellem, 2007; Gallou, 2005; Guillemand, 1972). Yaşlı göçmenlerin, toplumun geri kalan yaşlılarıyla, aynı ekonomik refah içerisinde yaşayabilmeleri için verilmesi gereken sosyal yardımlar ve mevcut durumdaki yetersizlikler, Bachelay (2013) tarafından yazılan raporla tespit edilmiştir. Bu rapor Fransa'da yaşayan yaşlı göçmen sorunlarına bakışta bir dönüm noktası olmuştur. Bu rapora göre, başarılı yaşlanmanın önündeki en önemli sorun, düşük gelir olarak belirlenmiştir. Göçmen yaşlılar ayrıca, Fransızca'yı iyi kullanamadıkları için emekliliğe geçiş sürecinde, gerekli bürokratik işlemleri yapmakta zorlanmaktadırlar (Gallou, 2005, s. 72). Göçmenlerin ayrımcılığa uğrama veya toplum tarafından kabul edilmeme sorunu, köken ülkeye göre büyük farklılık göstermekte-

2 Bu aktiviteler kategorik olarak şu şekilde ifade edilmiştir: 1) Televizyon-gazete 2) Bahçivanlık, tadilat aktiviteleri, yemek yapmak 3) Tatil, yolculuk 4) Sinema, konserler, gösteriler 5) Aileyle zaman geçirme 6) Gönüllü aktiviteler, dernek faaliyetleri.

dir. Fransa örneğine baktığımızda, %40’lık bir oranla en çok Sahraaltı Afrikalılar ayrımcılığa uğradıklarını hissettiklerini söylemişlerdir. Bunun ardından, Cezayirliler, Faslılar ve Tunuslular gelmektedir. Ayrımcılığa uğradığını en az hissetme oranı %11’le Portekizli göçmenler arasındadır (Attias-Donfut ve ark., s. 39). Avrupa ülkeleri dışından gelen göçmenlerin diğer göçmenlere göre kendilerini daha çok dışlanmış hissetmelerinin sebebi, Avrupa ülkelerinde ve Fransa’da yaygın olan ırkçılıkla bağlantılı olabilir. Bu anlamda fiziksel görünüm bakımından farklı oldukları için, toplumun genelinden kolayca ayrıştırılabilen bu göçmenlerin farklı etiketlenme ve dışlanma mekanizmalarına maruz kaldıkları düşünülebilir.

Emeklilikle birlikte yaşlı göçmenlerin gelirleri de düşmektedir. Bachelay (2013) tarafından yazılan rapora göre, göçmenler, toplumda göçmen olmayanlara göre çok daha düşük gelire sahiptirler ve sosyal yardımlardan daha fazla yararlanmaktadır. 2012 yılında yabancı ülkede doğan emeklilerin aylık geliri 700 Euro iken, tam sigorta ödemesini yapmış biri 1000 Euro’dan biraz daha fazla maaş almaktadır. Yaşlılara sağlanan asgari geçim yardımları toplam 162000 kişiye verilmektedir ve bu kişilerin yaklaşık olarak %40’ı yabancı bir ülkede doğmuştur (Martineau ve Plard, 2018). Yirmi yıl ve daha fazla zamandır işçi lojmanlarında “Foyers de Travailleurs Migrants” (FTM) ya da sosyal konutlarda yaşayan yaşlı göçmenlerin aylık geliri 450 Euro’nun altındadır (Bobbé, Ribert ve Terray, 2013, s. 70). İşçi göçmenleri düşük gelirleri nedeniyle, yaşlılık dönemleri de dâhil olmak üzere tüm hayatları boyunca düşük masraflı konutları tercih etmektedirler.

Göçmenlerin sosyal ağları, aile figürüyle özdeşleşmiştir. Göçmenlerin büyük çoğunluğu aileleriyle beraber Fransa’da yaşamaktadırlar (Martineau ve Plard, 2018). 2010 yılında 65-79 yaş aralığındaki yaşlı göçmenlerin büyük çoğunluğu çocuklarından ayrı yalnız yaşayan çiftlerdir. Yaşlılık günlerinde, eş, çocuklar ve geniş aile yaşlı bireylere yardımda bulunan başlıca aktörlerdir. Gündelik hayatta da çocuklar, ailelerine yardımda önemli bir rol oynarlar (Palmberger, 2017). Bu anlamda, yaşlı göçmenler, sağlık ve bakım sorunlarında aile üyelerinden yardım almaktadırlar. Ailelerinden uzakta olanlar ise, ciddi bir zorluk yaşamaktadırlar. Eğer aile üyeleri köken ülkede ise, coğrafi ve yakın ilişkiler söz konusu değilse, yaşlı göçmenin yaşamı daha zor hale gelmektedir. Bunun yanında, köken ülkeye döndüklerinde onlara destek olacak kimseleri yoksa, Fransa’da kalmak tercihten ziyade bir zorunluluk haline gelmektedir (Martineau ve Plard, 2018). Köken ülkelerinde yeterli olmayan ekonomik koşullara bir de sosyal koşulların eklenmesi, yaşlı göçmen için göç edilen ülkeyi hayatının geri kalanını geçireceği bir yer haline getirmektedir.

Fransa’da başarılı yaşlanmanın en önemli iki bileşeni yaşlıların sağlık durumları ve sosyal ağlar aracılığı ile sosyal ilişkiler geliştirme durumları olarak belirlenmiştir (Martineau ve Plard, 2018). Emekliliğe geçişle beraber, köken ülkelerinde görece olarak yaşlılara duyulan saygı, burada yerini kültürel bir değersizleşme sürecine bırakmıştır. Bu durum yaşlı göçmenlerde psikolojik sorunları da arttırmıştır (Bas-Theron ve Michel, 2002, s. 9; Dewitte, 1989). Müslüman göçmenlerin, karşılaştıkları sosyal dışlanmayla baş edebilmek ve sosyalleşmek için kullandıkları mekânlardan biri camilerdir (Ben Lmadani, 2001, s. 93). Özellikle, toplumda görünürlük kazanamayan yaşlı kadınlar için camiler bir anlamda ortak sosyalleşme mekânı olarak işlev görmektedir. Yaşlı göçmen kadınlar bu ortamda, kendilerini daha değerli hissetmekte ve köken ülkelerinde sahip olabilecekleri statülerine sahip olmaktadır. Bu bir anlamda, yaşlı göçmen kadınların göç ettikleri toplumdaki görünmezliklerini telafi edip kimliklerini değerli kılmaktadır (Ben Lmadani, 2001, s. 90). Dolayısıyla camiler, köken ülkelerinde görece itibar ve statüyü gördükleri kültürel mekânlar olarak yaşlı göçmenlerin kimliklerini oluşturmalarına katkı sağlayan mekânlardır. Göçmenlerin iyi yaşlanmasında sosyal ve mekânsal bağlam önem kazanmaktadır. Bu anlam-

da barınma koşulları göçmenlerin en önemli sorunlarından biridir. Göçmenlerin düşük gelir seviyesine sahip olmaları barınma sorununun temelinde yatmaktadır. Aldıkları ücretlerin bir kısmını köken ülkelerine gönderebilmek için barınma masraflarını düşük tutmaya çalışan işçi göçmenler, düşük fiyatlı işçi lojmanlarında kalmaya devam etmekte ve bu durumun mekânsal etkisini, sosyal sorunların da dâhil olduğu bir değersizleşme içerisinde yaşamaktadırlar.

3.2.1. Barınma Sorunları

Fransa'da yaşlılık sürecinde göçmenlerin baş etmeleri gereken en önemli sorunlardan biri konut sorunudur. Barınma şartları ve nitelikleri, göçmenlerin sosyal uyum sorunlarıyla doğrudan bağlantılıdır. Toplumun farklı kesimlerinde görünürlük kazanmadan ve yalıtılmış bir şekilde yaşayan göçmenlerin bu durumuna etki eden en önemli unsurlardan biri yaşadıkları evler ve mahallelerdir. Yaşlı göçmenlerin sayısı giderek artmakla birlikte, toplumdaki görünürlükleri çok azdır (Gallou, 2005, s. 58). Yaşlı göçmenlerin büyük bir kısmı, devlete bağlı resmi emekli evleri gibi kurumlardan yararlanamamakta; bunun yerine, kötü koşullara sahip ve çok tartışmalı göçmen işçi lojmanlarında, dört duvar arasında yaşanmaktadırlar (Gallou, 2005, s. 58). Yaşlı göçmenlerin barınma sorunlarının en önemli nedeni gelir düşüklüğüdür.

Fransa'da göçmenler, diğer göçmenlerle birlikte, toplumun genelinden ayrı bir şekilde "Foyers de Travailleurs Migrants" (FTM) adı verilen işçi lojmanlarında yaşamaktadırlar. Bu mekânsal bir ayırımın yanında, sosyal olarak dışlanmanın da göstergesidir (Madoui, 2015, s. 13). Bu barınma yerlerinde etnik köken temelinde bir ayrışma olmakta ve bu mekânlar sosyal yalıtılmışlık ve güvencesizliğin göstergesi haline gelmektedir. Hayatları boyunca riskli, ağır ve zor işlerde çalışmış olan göçmen işçiler, hem zor çalışma hayatlarının sonucunda oluşan sağlık sorunları hem de emeklilikteki düşük gelirin getirdiği zorluklarla baş etmek durumunda kalmaktadırlar (Bolzman ve ark., 2004). Bu lojmanlara hak kazanabilmek için düşük gelir seviyesine sahip olmak gerekmektedir ve düşük kira bedelleri nedeniyle göçmenler bu konutlarda yaşamaktadır. Emekli maaşları göçmen olmayanlardan daha düşük olan göçmenlerin, köken ülkelerinde bıraktıkları aile üyelerine maddi destek sağlamaları gerektiği için de bu düşük ücretli lojmanları tercih etmektedirler (Meslin, 2010).

İşçi lojmanları Fransa'da, devletin müdahaleci ve kontrolcü tutumunun en belirgin göstergesi olarak eleştirilmektedir (Bernardot, 1999; Libération, 11 Şubat 2000). Fransa'da işçi lojmanlarında yaşayan göçmenlerin sorunlarını ortaya koymak için monografik çalışmalar yapılmıştır (Bernardot, 1999; 2006; Gallou, 2005; Noirielle ve ark., 1992; Sayad, 1980). Bunun yanında, göçmenlere dair bazı istatistiksel veriler (Sonacotra, 1997) toplanmış ve bazı kurumlar tarafından araştırmalar (Unafu, Sonacotra) yapılmıştır. Bu araştırmalar genel olarak, lojmanların damgalayıcı, yetersiz yönlerini vurgulamıştır. Fransa'daki lojmanların (Foyers) sayısı 700 civarındadır ve yerleşim tipi olarak bekâr yaşam tipine uygun, sakinlerinin çoğunluğu göçmen olan erkeklerden oluşan bir niteliğe sahiptir (Gallou, 2005, s. 64). Toplam erkek göçmenlerin %4'ü bu lojmanlarda barınırken, yalnız yaşayan erkek göçmenlerin ise %24'ü buralarda yaşamaktadır. Elli yaş üstü yalnız yaşayan erkek göçmenlerin ise, %34'ü bu lojmanlarda kalmaktadır (Gallou, 2005, s. 76). Diğer bir deyişle, lojmanlar yaşlı erkek göçmenlerin yaklaşık üçte birini barındırmaktadır. Aile yaşamına elverişli olmayan bu konutlarda yalnız yaşayan göçmenler, kötü koşullara sahip ucuz konutlarda kalmayı göze alarak geride bıraktıkları ailelerine maddi destek sağlamayı tercih etmektedirler.

Lojmanlarda yaşanmak, göçmenler için ekonomik, sosyal, duygusal, psikolojik birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Bu lojmanlar istikrarsız, güvensiz bir yaşam alanı olarak karşımıza

çıkılmaktadır. Bu lojmanlarda sadece emekli göçmenler değil, emeklilikten önce de maddi olarak yetersiz koşullarda olan işçi göçmenler yaşamaktadırlar. Göçmen işçilerin yaşlanması, çalıştıkları zorlu işlerden dolayı daha erken olmakta, çoğunlukla niteliksiz işçi olarak çalışan bu kesim, emeklilikten önce işsiz kalabilmekte ve yeniden iş bulmakta zorlanmakta ve bazıları 50-60’lı yaşlarda yaşlı konumuna geçmektedirler (Gallou, 2005, s. 68). Beden gücü gerektiren zorlu işlerde çalışan işçilerin yaşadıkları yıpranmaya bir de göçmen olmalarından kaynaklanan sorunların eklenmesiyle taşıdıkları yük daha da ağırlaşmaktadır. Sonuç olarak göçmen işçiler, yaşlılıklarını fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak toplumun geri kalanına göre daha kötü şartlarda geçirmektedirler.

Göçmenlerin yaşadığı barınma sorununun kamu gündeminde ciddi bir biçimde ele alınması, 2013 yılında yaşlı göçmelerle ilgili hazırlanan bilgilendirme raporunun (Bachelay, 2013) ardından olmuştur. Bu raporda, barınma sorunları en çok tartışılan başlıklardan biri olmuştur. Ardından aynı komisyon tarafından 2016 yılında yeni bir rapor yazılarak, 2013 yılında tespit edilen sorunların çözümüne dair atılan adımlar ele alınmıştır (La Commission des Affaires Sociales, 2016). Bu rapor, yaşlı göçmenlerle ilgili başlıca 3 temel soruna odaklanmıştır: oturma kartı veya vatandaşlık alma, barınma (konut) ve sosyal haklara erişim (La Commission des Affaires Sociales, 2016). Göçmenlerin Fransız toplumuna tam olarak uyum sağlamaları için gerekli olan resmi oturma prosedürlerine ilişkin yaşanan zorluklar, 2013 raporunda dikkat çekilen diğer bir konu olmuştur. Fransa’da yabancıların meşru olarak yaşaması oturma kartı ya da vatandaşlık ile olabilmektedir. 2013 raporunun önerisiyle, vatandaşlığı olmayan yabancıların, oturma kartı almada karşılaştıkları bürokratik zorlukları en aza indirmek için, iki defa oturma kartını yenilemiş olan yabancılar, otomatik olarak oturma kartı verilmeye başlanmıştır. 2016’daki rapora göre, söz konusu uygulamanın başlamasından sonra 60 yaş üstü yabancılar 2012-2015 arasında verilen kalıcı oturma kartı sayıları 155’ten 2720’ye çıkmıştır (La Commission des Affaires Sociales, 2016, s. 8). Emekliliğe bağlı oturma kartı sayısı ise, 2012-2015 arasında, 223’ten 965’e yükselmiştir (La Commission des Affaires Sociales, 2016, s. 12). Göçmenlere yaşadıkları ülkede yasal bir statü sağlayan, oturma kartı ve vatandaşlık edinimi için yerine getirilmesi gereken prosedürlerin karmaşıklığı ve zorluğu özellikle yaşlı göçmenler için bir sorun oluşturmaktadır. Bu bağlamda, uzun yıllar Fransa’ya hizmet etmiş yaşlı göçmenler için bu prosedürlerin kolaylaştırılması büyük önem arz etmektedir. Göçmenler için yabancı bir ülkede yasal statüye sahip olmak, sosyal haklara erişim konusuyla doğrudan bağlantılıdır. Sahip olduğu yasal oturma hakkı göçmenlere bazı sosyal haklar sağlamakla ancak, bu haklar başta dil yetersizliği olmak üzere, işçi göçmenlerin sosyal ve kültürel sermayesinin yetersiz olması nedeniyle göçmenler tarafından yeteri kadar bilinmemektedir.

Göçmen işçi lojmanlarının yaşlılar için olumsuz koşullarına dair 2016 yılında yayınlanan rapora göre ise, başlangıcı 1997 yılına dayanan uygulamalarla birlikte bu konutların sosyal konutlara dönüştürülmeye başlanmasıyla iyileştirilmeye gidilmiştir. Ancak süreç hala tamamlanamamıştır (La Commission des Affaires Sociales, 2016, s. 12). 2012 yılına gelindiğinde, 680 işçi evinin %47’si dönüşüme uğrayabilmiştir (La Commission des Affaires Sociales, 2016, s. 13). Sosyal konutların koşulları FTM’lere göre daha iyidir. Kanun gereği sosyal konutlarda evlerin metrekareleri, FTM’lere göre daha geniştir (12 m²’ye karşı 7,5 hatta 4,5 m²) ve bireysel banyo gibi olanaklarla yaşlı göçmenlere daha fazla otonomi kazandıran barınma yerleridir. Bu nedenle, yaşlı nüfus için gerekli olan erişilebilirlik normlarına uygundur. Diğer yandan, eşlik etme hizmetleri veren yerel sosyal yönetim yardımına da uygundur (La Commission des Affaires Sociales, 2016, s. 13). İşçi lojmanlarını, otonom bir yaşantıya uygun olan sosyal konutlara dönüştürme süreci hala

devam etmektedir (Gallou, 2005, s. 77). Devletin, barınma koşullarındaki bu iyileştirme çabaları göçmenlerin “insan hakları” çerçevesinde insani bir yaşamı hak ettiklerini kabul ettiğini göstermektedir. Ancak diğer taraftan, yapılan iyileştirmelerin yaşlı göçmenlerin tümünü kapsamaması nedeniyle etkisi sınırlı olarak kalmaktadır.

3.3. Sağlık/Bakım Hizmetlerine Erişimde Eşitsizlikler ve Sağlık Çıktıları

Yaşlı göçmenlerin sağlık ve sosyal durumları, göç ettikleri toplumdaki dezavantajlı konumlarıyla ilişkilidir. Göçmenlerin bu dezavantajlı konumları, göç ettikleri ülkelerin ayrımcı ve önyargılı politikalarından bağımsız değerlendirilemez (Cognet, 2018; Cognet, Hamel ve Moisy, 2012; Gallou, 2005). Son dönem yapılan çalışmalarda, yaşlı göçmenlerin sağlık durumları ve gündelik hayatın gereksinimlerini karşılamada karşılaştıkları işlevsel zorluklar üzerinde durulmuştur. Homojen bir yapıda olmamakla birlikte, yaşlı göçmenlerin sağlık durumlarının, nüfusun geri kalanına göre daha kötü olduğu söylenebilir (Plard ve ark., 2015, s. 33). Göçmen işçiler genel olarak çalışma yaşamları sırasında zor ve güvencesiz işlerde çalışmakta, iş kazası, meslek hastalığı gibi sorunlarla daha çok karşılaşmakta ve sağlıkları önemli ölçüde bozulmaktadır. Sonuç olarak yaşlandıklarında, maruz kaldıkları zorlu iş koşullarına bağlı olarak birçok sağlık sorunuyla yüzleşmektedirler. Bir anlamda, göçün damgasını taşımaktadırlar (Arab, 2013, s. 53). INSEE tarafından 2008-2009 yılında yapılan araştırma (Croguennec, 2012), yaşlı göçmenler ile göçmen olmayan yaşlılar arasındaki sağlık eşitsizliklerini ortaya koymaktadır. Buna göre, 55-64 yaş arasındaki göçmen olmayan erkeklerin %28’i sağlık durumlarının kötü olduğunu söylerken, bu oran Afrika’dan gelenler için %43’e çıkmaktadır. Kadınlar için ise, göçmen olmayanlarda bu oran %34 iken, Afrika’dan gelenlerde %45’dir (Croguennec, 2012, s. 2). “Yaşlılık Eşiğindeki Göçmenler” adlı çalışmada (Plard ve ark., 2015), her iki göçmenden birinin mesleki bir hastalığa tutulduğu, işe bağlı sağlık sorunları yaşadığı ya da bir iş kazası geçirdikleri tespit edilmiştir. Sağlık durumları iyi olmamasına rağmen yaşlı göçmenler, toplumun geri kalanına göre, bakım hizmetlerinden daha fazla yararlanmamaktadırlar. Koruyucu tıp hizmetlerine düşük bir talepleri vardır ve tedaviden geç yararlanmaktadırlar (Soumeur-Méreau, 2014). Tedaviye geç başvurmalarının en önemli sebebi ekonomiktir. Diğer nedenler ise, hizmetler ve prosedürler hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları, dil sorunları ve toplumun genelinden yalıtılmışlıktır. INSEE’nin yaptığı çalışmaya göre, göçmenlerin, profesyonel kariyerlerinin karmaşıklığı ve kesintiliği ekonomik bir yetersizlik yaratmış ve bu durum tedaviye erişim ve sağlık durumlarını da etkilemiştir (d’Halluin, 2015, s. 40).

Burada tartışılan faktörler, göçmenlerin erken yaşlanmalarıyla sonuçlanmaktadır (Martineau & Plard, 2018). Bu durum adeta bir kısır döngü yaratmakta ve kamu maliyesinin yükünü arttırmaktadır. Yaşlı göçmenlerin ihtiyaç duydukları hizmeti zamanında alamamaları sonucunda, basit sağlık sorunları bile daha karmaşık hale gelmekte ve uzun vadede bakım hizmetlerinin maliyeti artmaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmalarla birlikte, sorunları fark etmeye başlayan Fransız yöneticileri yaşlı göçmen sorunlarına daha fazla ilgi göstermeye başlamışlardır.

Attias-Donfut (2006) sağlığı belirleyici bir faktör olarak, yaş ve kalış süresi arasında bağlantı kurmuştur. Bu ilişki, göçmenlerin sağlık durumunun gittikçe kötüleştiği bir süreci göstermektedir. Engellilik riski sosyoekonomik konumla doğrudan ilgilidir. Buna göre, entelektüel ve üst sınıflara göre, işçilerde engellilik oranı üç kat daha yüksektir. (Attias-Donfut’tan aktaran Arab, 2013, s. 52). ESPS (Enquete Santé et Protection Sociale, 2000-2002) sonuçlarına göre, yabancılar Fransızlara göre daha kötü sağlık durumlarına sahiptirler (Berchet ve Jusot, 2012). İşçi göçmenlere özgü denilebilecek, yaşlılığa bağlı bazı sağlık sorunları tespit edilmiştir. Bu sağlık sorunları genel olarak, zorlu fiziksel aktivite, stres kaynaklı (sırt, eklem, cilt problemleri vb.) ve beslenme-

ye ilişkilidir (diyabet, diş sorunları, ülser, sindirim sistemi kanserleri, vb.) (Gallou, 2005, s. 70). Bu sağlık sorunlarının, göçmen işçilerin genelde ağır işlerde çalışmalarının ve düşük gelirlerinin doğal bir sonucu olduğu düşünülebilir.

Yaşlı göçmenler, sağlık sorunları yaşamaya başladıklarında, ihtiyaç duydukları bakım hizmetleri hem kendi ülkelerinde hem de göç ettikleri ülkede, sosyal sigorta kurumları tarafından yük olarak görülmektedir. Bu nedenle, göç ettikleri ülkeler için artık “verimsiz” hale geldiği düşünülen yaşlı göçmenler, yaşlandıklarında hizmete erişim konusunda birçok zorluk yaşamaktadırlar (Plard ve ark., 2015, s. 33). Bunun yanında bürokratik işlemlerin karmaşıklığı ve anlamının zorluğu göçmenlerin haklara erişimini sınırlandırmıştır. (d’Halluin, 2015, s. 40). Dilin iyi kullanılmaması, yabancılara verilen hakların anlaşılacak kadar karmaşık olması, kökene bağlı doğrudan ya da dolaylı ayrımcılık uygulamalarına maruz kalmaları (Carde, 2007, s. 103,106) köken ülkeye sürekli olarak gidip gelmeleri gibi sebepler de tedaviye erişimlerini sınırlandırmaktadır. Özellikle Afrika kökenli göçmenler, maddi nedenler başta olmak üzere, dil engeli, sosyal hizmetler ve kanunlar hakkında bilgisizlik gibi nedenlerle yaşlılıklarını olumsuz koşullarda yaşamaktadırlar (Plard ve ark., 2015, s. 33). Bu nedenle, yaşlılığa bağlı bağımlılık sorunu, göçmenlerde farklı bir özellik kazanmakta ve yaşlı göçmenler nüfusun geri kalanına göre daha erken bağımlılık statüsüne geçmektedir (Bas-Theron ve Michel, 2002, s.38). Yaşlı göçmenlerin bağımlılık sorunu, yalnız yaşayan ve herhangi bir aile desteğine sahip olmayanlar açısından daha da olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Göçmenler düşük sosyal statüleri, yaşla birlikte artan bağımlılıkları ve köken ve göç ettikleri ülkede toplumdaki rollerini yeniden tanımlama gereksinimi gibi konularda dezavantajlı durumdadırlar (Bolzman ve ark., 2004). Yaşlı göçmenler, sosyokültürel faktörlerden kaynaklı, kökenlerine göre değişen zorluklar yaşamaktadırlar. Bu nedenle bazı yaşlı göçmenler, erken yaşta bağımlı bakıma muhtaç duruma gelmektedirler (Plard ve ark., 2015). Bu konuda İsviçre’te yaşayan göçmenler üstüne yapılan bir araştırmanın sonucuna göre, yerli halktan farklı olarak, yaşlı göçmenlerin çoğunun kültürel sermayeleri ve ekonomik kaynaklarının yetersiz olması sebebiyle kendi ülkelerine dönmek zorunda oldukları ya da aile üyelerinin desteğine ihtiyaç duydukları ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak, İsviçre’teki göçmenler, sosyoekonomik statüleri aynı olsa bile orada doğan o ülke vatandaşlarına göre daha kötü sağlık çıktıklarına sahiptirler (White, 2006, s. 1298). Bu anlamda, yaşlı göçmenlerin sorunları ele alındığında sosyal, kültürel ve ekonomik sermayelerine de odaklanılması gereklidir.

Hastalık karşısında kültürel tutumlar, mevcut hizmet yardımlarına başvurmama, istememe veya vazgeçme şeklinde kendini göstermektedir. Çünkü yaşlılıktan kaynaklı sorunların her şeyden önce mahrem olduğu düşünülmektedir (Duchier ve Mantovani, 2015, s.93). Göçmenlerin yaşlılıkta yaşadığı en önemli sorunlardan biri, “kültürel duyarlılığa göre bakım” hizmetlerinin Avrupa ülkelerinde yeteri kadar verilmemesidir. Almanya’da yaşayan yaşlı Türk göçmenlerin sorunlarını, bir gazeteye verdikleri röportajda dile getiren, Hristiyan Demokrat Birlik (CDU) partili Güler ve eyalet parlamentosu Sosyal Demokrat Parti (SPD) Milletvekili Yüksel, Almanya’da yaşlı göçmenlerin bakımı konusunda iyileştirmeler yapılması gerektiğine dikkat çekerek; sosyal yardım konusunda çalışan derneklerin ilk kuşak göçmenlerin ihtiyaçlarını göz önünde bulundurması gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca, ileri düzeyde bakıma ihtiyacı olan yaşlı bir kadın ya da erkeğin örneğin karşı cinsten bir bakıcı tarafından yıkanmak istemeyeceğini, farklı yemek talepleri olabileceğini, dini ihtiyaçları olduğunu ve dil sorunları yaşayabileceğini vurgulamışlardır (Deutsche Welle, 24 Aralık 2018).

Göçmenlerin bakım hizmetlerine karşı mesafeli tutumlarını etkileyen birçok faktör tespit edilmiştir. Bu faktörler: hizmet sunumunda çok kültürlülüğün göz ardı edilmesi, göçmenlerin bürok-

ratik statüleri, aile dayanışmasının varlığı ve düzenli barınma yeridir (d'Halluin, 2015). Yaşlı göçmenlerin bakım hizmetlerine erişimindeki önemli engellerden biri, düşük sosyoekonomik düzeyleridir. Bunun yanında, bakım hizmetlerine erişimde kültürel sorunlar yaşamaktadırlar. Evde bakım hizmetleri, işçi lojmanlarında yaşayan göçmen yaşlılar tarafından ilk başlarda kültürel ve ekonomik nedenlerle mesafeli yaklaşılan bir konu olmuştur. Çoğunluğu kadınlar tarafından sağlanan hijyen, hemşire bakımları, ev işleri, alışverişler, yemek hazırlama yardımları mahremiyet algılarına bir müdahale olarak algılanmıştır. Ayrıca, bu hizmetlerin ücretsiz olmaması, köken ülkesindeki aileye maddi destek göndermek zorunda olan yaşlıların bu hizmetlerin maliyetlerini karşılamasını zorlaştırmaktadır. (Gallou, 2005, s. 70). Diğer bir sorun ise, İslami temizlik kuralları ve dini gereklerle, çoğunlukla Fransız hastanelerinde dikkat edilmemesidir (Dewitte, 1989).

Yaşlı göçmenlerin yaşadıkları sorunlar son yıllarda bireysel düzeyde, yaşlıların iyilik durumunu gösteren kavramlarla tartışılır olmuştur. Buna göre, “iyi yaşlanma,” “başarılı yaşlanma” ve “aktif yaşlanma” göçmenler özelinde 2000’li yılların başından beri Fransa’da tartışılan önemli kavramlar olmaya başlamıştır. “İyi yaşlanma” adlı ilk ulusal program, 2003 yılında oluşturulmuş ve 2007-2009 yılları arasını kapsayan döneme kadar uzatılmıştır. Bu program, yaşlı göçmenler için ulaşılmaması gereken hedefleri belirlemiştir (Martineau ve Plard, 2018). Göçmenlerin yaşlılıkta karşılaştıkları zorluklarla başarılı bir şekilde mücadele etmesi, “başarılı yaşlanma” olarak adlandırılmış ve halk sağlığı politikalarının amaçlarından biri haline gelmiştir. Fransa’da yaşlı ve aynı zamanda göçmen olmak, iyi yaşlanma (bien vieillir), başarılı yaşlanma (vieillessement réussi) ve aktif yaşlanma (vieillessement actif) etrafında ele alınan yaşlılığın olumlu tanımlamaları ile karşıtlık üzerinden ilişkilendirilebilecek bir sürece işaret etmektedir. Bu kavramsal farklılıklarının detaylı olarak ele alınmadığı bu çalışmada, “iyi yaşlanma,” “başarılı yaşlanma” ve “aktif yaşlanma” kavramlarıyla genel olarak anlatılmak istenen, tüm yaşlıların belirli yaşam döngüsünü devam ettirmesi ve bu hayat döngüsünde, yaşlılıkla gelen dönemin önceki dönemle keskin büyük bir kopuşa neden olmaması gerektiğidir. Bu anlamda yaşlanma, ikili bir yapıda başarısız yaşlanma ve başarılı yaşlanma şeklinde bir doğru üzerinde tanımlanmaktadır.

4. Sonuç

Göç ve yaşlılık ilişkisinde, Avrupa toplumlarının işgücü açığını karşılamada çözüm olarak ele alınan “işçi göçmen” kavramından, bir sorun olarak inşa edilmiş “yaşlı göçmen” kavramına doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Göçmenlerin sorunları, köken ülke ve göç edilen ülke arasında “çifte yokluk” denilebilecek ve yaşlılıkta etkilerinin daha da güçlü hissedildiği, barınma sorunlarına bağlı yalıtılmışlıktan, kültürel sorunlara, sağlık sorunlarına kadar uzanan makro, mezo ve mikro faktörlerin çok boyutlu değerlendirilmesini gerektiren bir görünüm sunmaktadır.

Makro boyutta, yaşlı göçmenlerin kamu ajandasının gündeminde “sorun” olarak yer alması, yapısal düzeyde sistemden kaynaklı sorunlarla ilgilidir. Bu sorunlar, ilk planda Fransa’da ihtiyaç duyulan iş gücünü sağlamak amacıyla “konuk işçi” (Abadan-Unat, 2017) olarak kabul edilen daha çok geçici görülen göçmenlerin, emeklilik sonrası Fransa’da yerleşmesi ve kamu sisteminin buna hazırlıklı olmamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile sorun, göçmenlerin yaşlanmasından ziyade barınma, sosyal güvenlik, bakım ve sağlık hizmetlerinin iyi planlanmamasından kaynaklanmaktadır. Yaşlı göçmenin yaşam kalitesi için, sağlık ve barınma koşulları birbirinden ayrılmaz unsurlardır. Devlet politikası kapsamında inşa edilen göçmen işçi lojmanlarında (FTM), toplumdan yalıtılmış bir şekilde yaşayan bilhassa bekâr göçmenlerin, aldıkları düşük emekli maaşları ile ilişkili bir şekilde emekli olduktan sonra da lojmanlarda kalmaya devam etmeleri sonucunda, bireysel düzeydeki sağlık çıktıları da olumsuz yönde etkilenmiştir. Göçmen-

ler, maddi durumlarının yetersizliği, kültürel ve sosyal faktörlerin de etkisiyle, işçi lojmanlarında ayrıştırılmış olarak yaşayan bir grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, devletin son yıllarda “iyi yaşlanma (bien vieillir)” kavramı ile tanımlanan yaşlanma biçimi için, yeterli düzenlemeler yapmadığının da bir kanıtıdır. Fransa’nın bu politikalarının makro boyutta, küreselleşen bir dünyada güçlenen neoliberal politikaların gölgesinde ve sosyal devletin giderek küçüldüğü bir ortamda gerçekleştiğini vurgulamak gerekmektedir.

Mezzo boyutta ise, yaşlı göçmenin köken ülkede bıraktığı ailesine karşı olan maddi sorumlulukları, karşılaşılan onca zorluğa rağmen, Fransa’da kalmayı bir tercih değil, zorunluluk haline getirmiştir. Kültürel olarak yaşadıkları sorunlar, köken ülke ve göç edilen ülke arasında arafta yaşamalarına neden olan aidiyet sorunları, misafir işçi konumundan yaşlı göçmen rolüne geçişte kaybettikleri statüleri, kendilerini psikolojik ve sosyal yönden yalnızlaştırmış ve yalıtılmış hissetmelerine neden olmuştur. Bu ortamda, kendi bireysel çözümlerini üretmeye çalışan yaşlı göçmenler, genelde benzer kökenden geldikleri kişilerle oluşturdukları kültürel topluluklarla yalnızlıklarını bir nebze olsun aşmaya çalışmaktadırlar.

Mikro boyutta ise yaşlı göçmenler, yaşlılık deneyimlerini başta dil sorunu olmak üzere, bürokratik sistemin karmaşıklığından ve bilgisizliklerinden kaynaklı birçok sorunla yüzleşerek geçirmektedirler. Bu sorunlar nedeniyle, hakları olan hizmetlere de erişememektedirler. Diğer yandan kültürel ve ekonomik nedenlerden ötürü, evde bakım hizmetlerini alamamaları, karşılaştıkları sorunları aile fertlerinden yardım olarak çözmeye çalışmalarıyla sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda, dikkat çekilmesi gereken husus, yaşlı bakımında aile içi dayanışmanın ön plana çıkarılmasının, devletin hizmetlere erişimdeki zorlukları ortadan kaldırma yönünde atması gereken adımları ertelemesinde kullanacağı bir mazereti yaratmasıdır (Bolzman ve ark., 2004). Sosyal devletin, aile desteğinin varlığında bile, yaşlı vatandaşlarının temel bakımından sorumlu baş aktör olduğu unutulmamalıdır.

Bu bağlamda, yaşlı göçmenlerin hizmetlere erişimi önemli bir tartışma konusudur. Sağlık bakımına ve hizmetlere erişim, bir mahalleden diğerine değişmektedir. Bakım hizmetlerinin yaşlı göçmenlerin yaşadıkları yerlere yakın mekânlarda sunulması önemlidir. Bu nedenle evde bakım şartlarını sağlayacak hizmetlerin, mekânsal yakınlığı yaşlılar için önemli hale gelmektedir (Plard ve ark., 2015, s. 37). Ancak bu sayede hem bakım hizmeti sunucusunun hem de bu hizmetten yararlanan yaşlıların bu uygulamalardan verim alması mümkün olabilir. Ancak ihtiyaç duydukları bakım ve tedaviye ekonomik, sosyal ve kültürel engeller nedeniyle erişememektedirler. Bu anlamda yaşlı göçmenlerin hem ihtiyaç duydukları nitelikli sağlık hizmetlerine erişim, hem de daha iyi barınma koşullarına sahip olabilmeleri için, her şeyden önce gelir seviyelerinin artırılması gerekmektedir.

Ancak, yaşlı göçmenleri toplumun bütününden yalıtın faktörlerin, sadece ekonomik olmadığını, bunlara bir de sosyokültürel faktörlerin eklendiğini belirtmekte yarar vardır. Göçmenlerin sahip oldukları kültürel ve sosyal sermayeleri, Fransa’da, köken ülkelerindeki değeri taşımamaktadır. Bu nedenle, göç sürecindeki hayat döngüleri sürekli kesintiye uğramakta ve kopukluklar oluşmaktadır. Ayrıca genel olarak erken yaşlanma ve yüksek ölüm oranları işçi sınıfında daha yüksektir. Dolayısı ile büyük çoğunluğu işçi olarak çalışan göçmenler, bu sorunlarla daha fazla yüzleşmektedirler. Zorlu mesleklerde çalışarak, erken yaşlanma dönemine giren göçmenler, çeşitli meslek hastalıklarına nüfusun geneline göre daha büyük oranda yakalanmaktadırlar. Buna rağmen ihtiyaç duydukları bakım hizmetlerine de ulaşamamaktadırlar.

Çalışma boyunca ele alınan göçmelerin yaşlanma sürecinde yaşadıkları sorunlar, nüfusun geneli için tanımlanmış olan “ideal yaşlı” tipinden uzak olarak konumlandıklarını ve “başarılı”

yaşlanamadıklarını göstermektedir. Ancak, yaşlılığın bu şekilde tanımlanması sorundur. Çünkü yaşlılıkta karşılaşılan sorunların yapısal kökenleri ihmal edilerek, bireysel düzeydeki farklılıklarla açıklanmaktadır. Buna göre bazı yaşlılar, yaşlanma sürecinde başarılı ilan edilirken, özellikle göçmen yaşlılar başarısız görülmektedirler. Aktif yaşlanma, yaşlılığın iki farklı toplumsal temsiline gönderme yapar: bir yandan yakınlarına ve topluma faydalı olan aktif yaşlı imajı, diğeri ise bağımlı, yalnızlıktan acı çeken ve ölümden başka bir şey beklemeyen hareketsiz yaşlı birey (Kaeser ve Roch, 2013). Yaşlı göçmenlerin bu iki temsilin genelde neden başarısız tarafında yer aldığını anlamak için, öncelikle ekonomik ve sosyal koşullarına bakmak gereklidir. Emeklilik, göçmenler için, yeni uğraşların, yeteneklerin edinildiği bir süreç olmaktan çok, yaşlılık sonucu ortaya çıkan yeni sosyal baskıların göçmen hayatında yalıtılmışlıkla sonuçlandığı bir süreç olmuştur. Gelir eşitsizliğine dayalı sosyal eşitsizlikler, göçmenler için yaşlılığın nasıl geçtiğine dair önemli bir ipucu vermektedir.

Yaşlılıkta karşılaşılan sorunları bireyselleştirmek, yaşlı göçmenleri yani “kurbanı” suçlayan bir noktaya gidebilir. “İyi yaşlanma” idealine göre, göçmenler, bütün yaşamları boyunca iyi yaşlanmalarına olanak sağlayacak doğru tercihler yapmak zorundadırlar. Ancak göçmen yaşlıların karşılaştıkları sorunlar, sadece onların kötü tercihler yapması ile ilişkili değildir. Bu sorunların çözümünde, politikalar düzeyinde değişikliklere ihtiyaç vardır. Özellikle, 2013’te Fransa meclisine sunulan yaşlı göçmenler raporunun (Bachelay, 2013) ardından, göçmen yaşlıların sorunlarının çözümünde politikalar düzeyinde geçmişe göre belirli bir ilerleme kaydedilmekle birlikte, yine de göçmenlerin bireysel çabalarının yerini alabilecek bir düzeye gelmemiştir. Bahsedilen ekonomik, sosyal ve kültürel sorunlardan dolayı göçmenlerin iyi yaşlanmalarının sağlanması, mevcut durumda ütopyik bir amaç olarak gözükmektedir. Yaşlı göçmenlerin daha insani koşullarda yaşayabilmeleri, çalışma hayatları döneminde politik, sosyal, ekonomik yönden toplumla bütünleşmelerinin sağlanması ile mümkün olacaktır.

Bu çalışma sonucunda, Fransa’da yaşayan yaşlı göçmenlere yönelik barınma, sağlık bakımı ve sosyal hizmetler konusundaki politikaların iyileştirilmesi gerektiği görülmektedir. “İyi” bir yaşlanma, öncelikle bireyi o devletin sınırlarında meşrulaştıran bir politik eylemle mümkün olabilir. Bu eylemlerle, göçmenlerin toplumun geri kalanıyla aralarında açılan mesafenin azaltılması gerekmektedir. Çalışma hayatı boyunca çoğunlukla ağır koşullarda çalışan göçmenlere, “eşit yurttaşlık” hakkının verilmesi ve yaşlandıklarında gerekli tüm sosyal hakları alabilmelerine olanak sağlayacak şekilde işletilmesi gerekmektedir. Her ne kadar son yıllarda, resmi oturum ve vatandaşlık ediniminde, nicel olarak bir artış sağlanmış olsa da yeterli değildir. Bolzman ve arkadaşlarının (2004) ifadesiyle, sosyal haklar anlamında göçmen varlığının kabulü ve vatandaşlığın (citizenship) yeniden tanımlanması sorunların çözümü açısından önemlidir. Göçmenlerin, uzun yıllar çalıştıkları ülkelerde artık kalıcı olduklarının, toplumun “yabancı” unsurları değil o toplumun bir parçası olduklarının kabul edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda geliştirilecek ulusal politikalar, çok kültürlü toplum gerçeğini dikkate almalıdır.

Son olarak, yaşlı göçmenlerin sorunları değerlendirildiğinde homojen bir grup oldukları yarınlığına düşülmemelidir. Yaşlı göçmenler, kolay tanımlanabilir ve birbirine benzer gruplardan oluşmamaktadır. Sahip oldukları sosyal statüden, eğitime, ekonomik durumdan, cinsiyete ve kültürel özelliklere göre önemli farklılıklar gösterirler. Bu farklılıklar, bireylerin sağlıklı yaşlanmalarına dair önemli etkilere sahiptir. Gelecekte yaşlı göçmenler üzerine yapılacak çalışmalar ve müdahale programları, bu farklılıkları da göz önünde bulundurmalıdır.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almamışlardır.

Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (2017). *Bitmeyen Göç. Konuk İşçilikten Ulus-Ötesi Yurttaşlığa*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Adıgüzel, Y. (2018). *Göç Sosyolojisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Aggoun, A. (2006). Né ailleurs, vieillissant ici. La poursuite de l’immigration à la retraite. *Les Annales de la recherche urbaine*, 129-135.
- Arab, C. (2013). Le troisième âge : le “migrant inutile”. *Hommes et migrations*, 1303, 47-55.
- Attias-Donfut, C., Tessier, P., & Wolff, F.-C. (2005). Les immigrés au temps de la retraite. *Retraite et société*, 1(44), 11-47.
- Baars, J. (1997). Concept of time and narrative temporality in the study of aging. *Journal of Aging Studies*, 11(4), 283-295.
- Bachelay, A. (2013). *Rapport d’information sur les immigrées âgées originaires des États tiers à l’Union européenne au Sénat*. La Mission d’Information. <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/rap-info/i1214.pdf> Erişim tarihi: 13 Şubat 2019.
- Bas-Theron, F., & Michel, M. (2002). *Rapport sur les immigrés vieillissants*. Inspection Générale des Affaires Sociales (IGAS), 2002 126. <https://www.ladocumentationfrancaise.fr/var/storage/rapports-publics/034000107.pdf> Erişim tarihi: 31 Ocak 2019.
- Bektaş, O. E. (2017). Postmodern Dünyada Yaşlı Olmak, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD) Elderly Issues Research Journal (EIRJ)*, 10(2), 9-18. <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yasad/> Erişim tarihi: 14 Şubat 2019.
- Ben Lmadani, F. A. (2001). Les femmes marocaines et le vieillissement en terre. *Confluences Méditerranée*, 39(4), 81-94.
- Berchet, C., & Jusot, F. (2012). État de santé et recours aux soins des immigrés : une synthèse des travaux français. *Questions d’économie de la santé*, 172.
- Carde, E. (2007). Les discriminations selon l’origine dans l’accès aux soins. *Santé Publique*, 19, 99-109.
- Ceylan, H. (2015). Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı, H.Ceylan (Ed), *Modern Hayat ve Yaşlılık* içinde (s. 25-54), İstanbul: Nobel Kitap.
- Chojnicki, X. (2006). Vieillesse démographique et immigration : un modèle de comptabilité générationnelle appliqué à la France. *Economie & prévision*, 174(3), 39-57.
- Chojnicki, X., & Ragot, L. (2012). Immigration, vieillissement démographique et financement de la protection sociale. *Revue Économique*, 63, 501-512.
- Chojnicki, X. (2014). France : “L’immigration n’est pas la solution au vieillissement”. 38-38. (Y. Mens, Röportaj Yapan) Alternatives Internationales. <https://www.cairn.info/magazine-alternatives-internationales-2014-3-page-38.htm> Erişim tarihi: 7 Şubat 2019.
- Croguennec, Y. (2012). “Qui sont les immigrés âgés?”, *Infos migrations*, 35(4).
- Cultures&Santé asbl. (2012). *Le vieillissement des migrants*. <https://www.cultures-sante.be/2012-04-11-08-43-51/coin-thematique/410-le-vieillessement-des-migrants.html>. Erişim tarihi: 6 Şubat 2019.
- Dahlqvist, B. (2018, 14 Aralık). *L’ECHO*. L’échec du néolibéralisme, la raison du mouvement des gilets jaunes. <https://www.lecho.be/opinions/carte-blanche/l-echec-du-neoliberalisme-la-raison-du-mouvement-des-gilets-jaunes/10078745.html>. Erişim tarihi: 25 Aralık 2018.
- Deutsche Welle.(2018, 24 Aralık). Türkiye ve Almanya arasında “bakım anlaşması” önerisi. <https://www.dw.com/tr/turkiye-ile-almanya-arasinda-bakim-anlasmasi-onerisi/a-46853675>. Erişim tarihi: 28 Aralık 2018.
- Dewitte, P. (1989). Les immigrés vieillissent aussi... *Hommes et Migrations, Tematik Sayı*, 1126, 3-4.
- Duchier, J., & Mantovani, J. (2015). Les familles face à la maladie d’Alzheimer. *Hommes et Migrations*, 1309, 87-94.
- Emsellem, S. (2007). Décrypter le vieillissement des immigrés par le prisme de leurs liens familiaux. *L’Année du Maghreb*, 3, 601-614.
- Eurostat. (2018). *Structure et vieillissement de la population*. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing/fr. Erişim tarihi: 10 Ocak 2019.
- Ferhi, S. (2009). L’immigration arabe dans le monde. *Migrations Société*, 125, 11-40.
- Foucart, J. (2003). La Vieillesse: Une construction sociale. *Pensée plurielle*, 6(2), 7-18.

- Gallou, R. (2005). Le vieillissement des immigrés en France. Le cas paroxystique des résidents des foyers. *Politix*, 72(4), 55-77.
- Guillemard, A. M. (1972). *La Retraite : une mort sociale. Sociologie des conduites en situation de retraite*. Paris: Mouton.
- Haber7com. (2018, 24 Temmuz). 12 milyon emekli, 22 milyon çalışan. <http://ekonomi.haber7.com/ekonomi/haber/2675645-12-milyon-emekli-22-milyon-calisan>. Erişim tarihi: 22 Aralık 2018.
- Institut national de la statistique et des études économique (INSEE). (2001). *L'enquête Handicaps-Incapacités-Dépendance (HID)*. Paris: INSEE
- Institut national de la statistique et des études économique (INSEE). (2012). *Population par sexe, âge et situation quant à l'immigration*. Paris: INSEE.
- Institut national de la statistique et des études économique (INSEE). (2017). *France portrait social - Immigrés et Descendants d'immigrés*. Paris: INSEE.
- La Commission des Affaires Sociales. (2016). *Rapport d'information sur la mise en oeuvre des conclusions de la mission d'information sur les immigrés âgés*. <http://www.assemblee-nationale.fr/14/pdf/rap-info/i3980.pdf> Erişim tarihi: 10 Ocak 2019.
- Lacoste-Dujardin, C. (1991). Le statut ambigu des vieilles femmes en Kabylie. *Hommes et Migrations*, 1140, 34-36.
- Leys, C. (2011). Sağlık ve Kapitalizm. L. Panitch ve C. Leys (Eds.). *Kapitalizmde Sağlık Sağlıksızlık Semptomları* içinde (s.15-42). İstanbul: Yordam.
- Madoui, M. (2015). Le vieillissement des immigrés : état des savoirs. *Hommes et Migrations*, 1309, 11-17.
- Martin, T. (2018, 18 Aralık). *La Tribune*. Macron, le libéralisme et les gilets jaunes. <https://www.latribune.fr/opinions/tribunes/macron-le-liberalisme-et-les-gilets-jaunes-801514.html>. Erişim tarihi:24 Aralık 2018.
- Martineau, A., & Plard, M. (2018). Les personnes âgées immigrées à l'épreuve du Successful Aging. *Cybergeo : European Journal of Geography*.
- Monod, J. C. (2018, 14 Aralık). *Libération*. Les gilets jaunes, ou l'Etat néolibéral à bout de souffle. https://www.liberation.fr/debats/2018/12/14/les-gilets-jaunes-ou-l-etat-neoliberal-a-bout-de-souffle_1697846. Erişim tarihi: 1 Ocak 2019.
- Nations Unies. (2000). *Les migrations de remplacement. S'agit-il d'une solution au déclin et au vieillissement des populations?* <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/ageing/replacement-migration.shtml>. Erişim tarihi: 20 Kasım 2018.
- Noiriel, G., Guichard, E. & Lechien, M.H. (1992). *Le vieillissement des immigrés en région parisienne*. Fas, Paris.
- Palmberger, M. (2017). Social ties and embeddedness in old age: older Turkish labour migrants in Vienna, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(2), 235-249, DOI:10.1080/1369183X.2016.1238907
- Plard, M., Martineau, A., & Fleuret, S. (2015). Les immigrés au seuil du grand âge. Un questionnement à ancrer dans les territoires de vie, *Hommes et migrations*, 1309, 31-37.
- Samaoli, O. (1989). Immigrants d'hier, vieux d'aujourd'hui : la vieillesse des maghrébins en France. *Hommes et Migrations*, 1126, 9-14.
- Soumeur-Méreau, E. (2014). Le vieillissement des populations immigrées. *RésosVilles*, 96.
- Sayad, A. (2006). *L'Immigration ou les Paradoxes de l'altérité. Tome 1. L'illusion du provisoire*. Paris: Raisons d'agir.
- Sayad, A., Bolzman, C., Fibbi, R., & Guillon, M. (2001). La vacance comme pathologie de la condition d'immigré. Le cas de la retraite et de la pré-retraite. *Revue européenne des migrations internationales*, 17(1), 11-36.
- Taşçı, F. (2010). Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar: İsveç, Almanya, İngiltere ve İtalya Örnekleri. *Çalışma ve Toplum*, 1, 175-202.
- Townsend, P. (1981). The Structured Dependency of the Elderly: A Creation of Social Policy in the Twentieth Century. *Ageing and Society*, 1(1), 5-28.
- Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Müdürlüğü (2012). *Türkiye'de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı Uygulama Programı*. Ankara.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA). (2015). World Population Aging. http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Report.pdf. Erişim tarihi: 14 Kasım 2018.

- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA). (2017). https://migrationdataportal.org/data?i=stock_abs_&t=2017. Erişim tarihi: 20 Aralık 2018.
- White, P. (2006). Migrant Populations Approaching Old Age: Prospects in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32(8), 1283-1300.
- Wilkinson, R. & Marmot, M. (ed.) (1998). *Social determinants of health: the solid facts*, World Health Organization, Kopenhagen.